

І. А. Толкачова,
кандидат юридичних наук

І. М. Пущик,
студентка

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Національний авіаційний університет
проспект Космонавта Комарова, 1, 03680, Київ, Україна
E-mail: sharm05@ukr.net

Мета: у статті досліджується практика Європейського суду з прав людини та особливості її застосування при здійсненні правосуддя в Україні. **Методи дослідження:** у ході написання статті використовувалися філософсько-світоглядні, загальнонаукові та спеціальні методи. **Результати:** проаналізовано діяльність Європейського суду з прав людини, її роль та вплив на судову систему України, наведені відповідні приклади. **Обговорення:** дотримання та використання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в Україні.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, правосуддя, рішення.

Постановка проблеми та її актуальність. Сьогодні Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) є однією з основних міжнародних правозахисних інституцій європейської системи захисту прав людини. Рішення та рекомендації ЄСПЛ здійснюють безпосередній вплив на становлення, реформування сучасних національних правозахисних систем та практичне застосування європейських правових стандартів при прийнятті внутрішніх рішення судами.

З моменту ратифікації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) Україна зобов'язується гарантувати кожному права і свободи, визначені нею. Також, відповідно до ст. 46 Конвенції договірні сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення ЄСПЛ, у будь-яких справах, у яких вони є сторонами [1]. Отже, відповідно до положень Конвенції законодавче визнання обов'язкової юрисдикції ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції, зумовлює вивчення практики ЄСПЛ та застосування національного законодавства з урахуванням позиції ЄСПЛ, оскільки

саме в рішеннях ЄСПЛ розкривається зміст більшості положень Конвенції [2, с. 6].

З метою регулювання відносин, які виникають у зв'язку з обов'язком держави виконувати рішення ЄСПЛ у справах проти України, необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод і протоколів до неї та зі створенням передумов для зменшення числа заяв до ЄСПЛ проти України, Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. Відповідно до ст. 17 даного Закону при розгляді справ суди повинні застосовувати Конвенцію та практику Європейського суду як джерело права [3].

Не дивлячись на це, протягом багатьох років імплементація норм Конвенції та застосування практики ЄСПЛ при здійсненні правосуддя в Україні запроваджувались досить повільно, що зумовило масові порушення прав людини, що і стало причиною численних звернень до ЄСПЛ проти України.

Виконання рішень ЄСПЛ є першочерговою умовою ефективності його діяльності, оскільки без здійснення Україною необхідних дій, спрямованих на виконання рішень ЄСПЛ, заходи щодо усунення порушень не будуть реалізовані.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженням діяльності Європейського суду з прав людини займалися О. В. Андрієнко, М. В. Буromенський, П. М. Рабінович, Т. І. Дудаш, Т. Т. Полянський, А. А. Яковлев та інші науковці. Однак, на сьогодні, все ще залишається ряд невирішених питань із даного приводу.

У зв'язку з тим, що з кожним роком кількість звернень до ЄСПЛ проти України зростає, метою статті є аналіз застосування практики ЄСПЛ при здійсненні правосуддя в Україні.

Виклад основного матеріалу. Як справедливо зазначає А. О. Селіванов, створюване Європейським судом з прав людини право є класичним прецедентним правом, основою якого є принцип «ratio decidendi» («підстава для вирішення»), коли правило, сформульоване судом під час вирішення конкретної справи, стає нормою права для цього ж суду і для внутрішніх судів країн-учасниць Конвенції [4, с. 2].

Суди України при вирішенні тих чи інших конкретних справ не можуть обмежуватись посиланнями на рішення ЄСПЛ. Вони існують у єдності з положеннями самої Конвенції, а останні в свою чергу мають використовуватись як додаткове джерело права в системному зв'язку із загальними принципами права та положеннями Конституції України. Застосування Конвенції та рішень ЄСПЛ доцільно представити як формулу: стаття Конвенції – ratio decidendi міститься в резолютивній частині, а відповідне цій статті рішення ЄСПЛ (obiter dictum), висвітлюється в мотивувальній частині [5, с. 313].

Практика ЄСПЛ дає змогу краще зрозуміти положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і її протоколів та покращити механізм захисту прав людини у кожній європейській державі, і сприяти її демократичному розвитку. Наприклад, у справі «Свято-Михайлівська парафія проти України», суть якої полягає в порушенні державними ор-

ганами реєстрації положень ст. 9 Конвенції, ЄСПЛ встановив, що хоча ст. 15 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» вимагає від реєстратора викласти підстави відмови в реєстрації релігійного об'єднання або його статуту, вона не уточнює, наскільки чітким має бути таке обґрунтування та чи має воно стосуватись лише невідповідності тексту статуту положенням законодавства або сутнісної невідповідності вимогам законодавства, цілі та діяльності релігійного об'єднання. Відповідно ЄСПЛ визначив ці положення українського законодавства як «непередбачувані» та такі, що не надають достатньо гарантій проти свавільного їх застосування, оскільки воно не здатне запобігти зловживанню з боку державних органів реєстрації, які мають необмежені дискреційні повноваження у питаннях реєстрації. Тому з метою покращення українського законодавства в демократичному руслі та скасування будь-яких форм дискримінації ЄСПЛ своїм рішенням вказав українському уряду розробити та прийняти зміни до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» у відповідності до Конвенції [6].

Для прикладу судової практики України, яка застосувала прецедентне право ЄСПЛ, можна навести справу № 2а-12740/11/0470 Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду – людина з інвалідністю проти аптеки: через відсутність пандуса закрили всю мережу аптек. Рішення було ухвалено 11 грудня 2012 р., але слід зазначити, що в ньому немає посилань на рішення ЄСПЛ як джерело права [7, с. 22].

Досліджуючи питання використання практики національною системою правосуддя, можна констатувати той факт, що з кожним роком коло суддів, які посилаються на рішення ЄСПЛ збільшується. Так, відповідно до досліджень Української Гельсінської спілки з прав людини та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ було встановлено, що станом на 2016 рік в Єдиному державному реєстрі судових рішень зафіксовано 5420 судових рішень з посиланням на практику ЄСПЛ [8, с. 17]. Звичайно, що у порівнянні з усією кількістю зареєстрованих рішень це невелике число, але, на нашу думку, це вже є кроком вперед. Так, судді, які на власному досвіді переконались у ефективності практики ЄСПЛ вважають, що рішення ЄСПЛ потрібно використовувати

ти, щоб не припускатись типових помилок у судовій практиці. Це гарантія, що в державі буде дотримуватись принцип верховенства права, а не закону, адже якщо порушуються інтереси та права людини, то закон, який їх порушує, має бути або скасований, або замінений [8, с. 59].

При вивченні питання застосування практики ЄСПЛ при здійсненні правосуддя в Україні серед різноманіття думок з приводу даної тези можна виділити декілька аспектів, які позитивно впливають на покращення становища національної судової системи. Першим із них можна вважати досвід європейських держав, де застосування практики ЄСПЛ є досить поширеним явищем, і як результат такої діяльності зменшується кількість звернень проти даної держави до ЄСПЛ. Згідно з офіційною статистикою станом на 1 січня 2018 року на розгляді в ЄСПЛ проти Польщі зафіксовано 1400 звернень, а проти України – 7100. Але у порівнянні з минулими роками наша держава значно покращила своє становище серед європейських країн і кількість заяв зменшилась. За результатами аналізу випадків застосування національними судами європейських держав практики ЄСПЛ, важливо зазначити, що навіть при застосуванні практики ЄСПЛ чи Конвенції при винесенні вироку національними судами людина не позбавляється права на безпосереднє звернення до ЄСПЛ, але лише у разі якщо будуть вичерпані усі національні засоби юридичного захисту, відповідно до ст. 35 Конвенції [1]. Так, наприклад, в справі «Таммер проти Естонії» [9] ЄСПЛ погодився з думкою національних судів та з їхнім використанням норм Конвенції, а от у справі «Фукс проти Польщі» [10] ЄСПЛ визначив невірне розуміння норм Конвенції та неправильне їх використання, тим самим порушення прав людини. Тому необхідно зазначити, що використання практики ЄСПЛ повинно бути доцільним та правильним.

Важливо також відзначити, що мабуть ще більшою проблемою, яка призводить до наявності прогалин в законодавстві або невідповідності норм демократичним зразкам положень Конвенції, є те, що органи законодавчої гілки влади не часто поспішають врегулювати букву закону відповідно до рішень ЄСПЛ.

Тому з метою гарантії демократичного захисту прав людини судді повинні посилались на положення Конвенції чи практику ЄСПЛ, тим самим сприяти викоріненню норм, які порушують права людини. В архіві ЄСПЛ можна знайти багато прикладів справ проти України, які підтверджують вище зазначену тезу – Анатолій Руденко проти України, Буглов проти України, Кушнір проти України, Заїченко проти України, Орловський проти України та тисячі інших.

Але для ефективного виконання Конвенції та застосування практики ЄСПЛ судді повинні враховувати багато чинників, що будуть сприяти доцільному та правильному використанню даних джерел права. Також, потрібно враховувати коментарі, які надає ЄСПЛ у своїх рішеннях. Часто неправильне розуміння норм, може спричинити казусні ситуації, приклади яких були наведені вище.

Однією з найбільш наявних проблем використання практики є питання недостатньої кількості перекладу рішень ЄСПЛ, що обмежує доступ національної системи правосуддя до отримання повної інформації стосовно практики ЄСПЛ. Відповідно до ст. 18 Закону України «Про виконання рішень та використання практики Європейського суду з прав людини» з ціллю посилення на рішення та ухвали ЄСПЛ суди мають право використовувати офіційний переклад тексту практики, який опублікований в «Урядовому кур'єрі», або за відсутності перекладу використовувати оригінальний текст ухвал та рішень ЄСПЛ [3]. Однією з основних причин відсутності достатньої кількості офіційних перекладів практики ЄСПЛ є недобросовісна робота органів, які зобов'язані здійснювати організаційно-матеріальне забезпечення судів. Звичайно, як вже зазначалось, є можливість використання оригінальних текстів, однак більшість суддів не володіє французькою чи англійською мовами для повного та правильного перекладу документів, що також може спричинити неправильне використання практики ЄСПЛ чи його недоцільність.

Висновки. Сьогодні наша держава, на жаль, є в числі перших серед країн Європи, проти якої звертаються до ЄСПЛ. Для того, щоб дана ситуація покращилась, на нашу думку, національним судам доцільно у своїй роботі враховувати європейський досвід, рішення та коментарі ЄСПЛ, що

7. *Sudovi spravy, iaki zminiuiut Ukrainu* / avt. kol.: A. Bushchenko [ta in.]. Ukrainska Helsinska spilka z prav liudyny, Tsentr informatsii pro prava liudyny. – Kyiv, 2014. – 36 s.

8. *Precedent UA – 2016* / V. Lutkovska [ta in.]. – Kyiv: KVITS, 2017. – 326 s.

9. *Tammer v. Estonia* no. 41205/98. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22%22TAMMER%20v.%20EST](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22%22TAMMER%20v.%20EST)

[ONIA\%22%22\],%22itemid%22:\[%22001-125442%22\]}.](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22%22ONIA%22%22],%22itemid%22:[%22001-125442%22]})

10. *Fuchs v. Poland* no. 33870/96. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22%22FUCHS%20v.%20POLAND%22%22\],%22itemid%22:\[%22001-60925%22\]}.](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22%22FUCHS%20v.%20POLAND%22%22],%22itemid%22:[%22001-60925%22]})

И. А. Толкачёва, И. М. Пушик

**ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ПРАКТИКИ ЕВРОПЕЙСКОГО СУДА ПО ПРАВАМ
ЧЕЛОВЕКА ПРИ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ПРАВОСУДИЯ В УКРАИНЕ**

Национальный авиационный университет
проспект Космонавта Комарова, 1, 03680, Киев, Украина
E-mail: sharm05@ukr.net

Цель: в статье исследуется практика Европейского суда по правам человека и особенности ее применения при осуществлении правосудия в Украине. *Методы исследования:* в ходе написания статьи использовались философско-мировоззренческие, общенаучные и специальные методы. *Результаты:* проанализирована деятельность Европейского суда по правам человека, ее роль и влияние на судебную систему Украины, приведены соответствующие примеры. *Обсуждение:* соблюдение и использование Конвенции о защите прав человека и основных свобод в Украине.

Ключевые слова: Европейский суд по правам человека, Конвенции о защите прав человека и основных свобод, правосудие, решения.

I. Tolkachova, I. Pushchyk

**PECULIARITIES OF APPLICATION OF PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN
RIGHTS IN ADMINISTERING OF JUSTICE IN UKRAINE**

National Aviation University
Kosmonavta Komarova Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mail: sharm05@ukr.net

Purpose: practice of the European Court of Human Rights and peculiarities of its application in administering of justice in Ukraine are researched in the article. *Methods of research:* there were used the following methods during writing of the article: philosophical, general scientific and special. *Results:* activity of the European Court of Human Rights, its role and influence on the judicial system of Ukraine were analyzed, appropriate examples were given. *Discussion:* observance and use in Ukraine of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

Keywords: European Court of Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, justice, judgments.